

СИСТЕМА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (1991-2004 рр.): ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА СТРУКТУРА

В роботі проаналізовано особливості процесу становлення системи міждержавних взаємовідносин «Україна-Польща» під впливом як внутрішньо- так і зовнішньополітичних чинників у період трансформації геополітичної карти світу, а також наведено характеристику структурно-функціональної організації даної системи з розкриттям особливостей зворотних зв'язків у ній.

Ключові слова: Україна, Республіка Польща, Європейський союз (ЄС), система міждержавних відносин.

В работе проанализированы особенности процесса становления системы межгосударственных взаимоотношений «Украина-Польша» под влиянием как внутренне- так и внешнеполитических факторов в период трансформации геополитической карты мира, а также приведена характеристика структурно-функциональной организации данной системы с раскрытием особенностей обратных связей в ней.

Ключевые слова: Украина, Республика Польша, Европейский Союз (ЕС), система межгосударственных взаимоотношений.

The features of the formation of the system of inter-state relations «Ukraine-Poland» under the influence of both internal-and external factors in the transformation of the geopolitical map of the world are analyzed in this paper. The characteristics of the structural and functional organization of the system and the disclosure of the features of feedback in it are given.

Key words: Ukraine, the Republic of Poland, the European Union (EU), the system of inter-state relations.

Постановка проблеми. Встановленню дружніх і добросусідських відносин між Україною та Польщею сьогодні передувала довга і суперечлива історія розвитку українського та польського народів з подальшим виділенням їх в окрему систему міждержавних взаємин. Наявність комплексу як історичних так і політичних передумов встановлення українсько-польських відносин сучасного типу, була обумовлена геополітичною спільністю територій та етнічно-мовною спорідненістю народів, а також багатовіковою історією, що у свою чергу сприяло взаємопроникненню культурних та державних традицій, розвитку економічної взаємодії та виробленню концепцій стратегічної співпраці.

До теперішнього часу, більшість західних дослідників геополітичних процесів, що працюють по регіону Східної Європи пострадянського періоду, звертаються до досвіду Польщі в контексті її державного розвитку та входження в ЄС, як до позитивного зразка [14, с. 194; 18, с. 4], протиставляючи їй досвід України, як негативний в цьому відношенні. При цьому, провідні фахівці схильні оперувати поняттями системних взаємовідносин Польщі та ЄС, а також Польщі з Україною [6, с. 182], виділяючи останні для детального аналізу та оцінки єдиної або схожої ситуації, розвиток якої відбувається в різних

варіантах. У цьому відношенні є ряд проблемних питань і взаємовиключних оцінок, але в першу чергу найбільш спірним є проблематика системності взаємовідносин між Польщею та Україною. Обидві країни в минулому були об'єднані в межах польсько-литовсько-українського державного утворення – Речі Посполитої і мають тісні історичні, політичні, етнічні та соціально-економічні зв'язки. Новий виток цих відносин припав на початок 1990-х років, коли після розпаду СРСР Польща придбала справжню незалежність, і практично одночасно з цим з'явилася нова держава – Україна.

Обидві сусідські країни активно розвивали між собою політичні та економічні взаємозв'язки, справедливо вбачаючи в них можливість для обоюдної політичної взаємопідтримки і виходу з важкого економічного становища [3]. Зазначені взаємозв'язки формувалися на принципах побудови системних моделей, виявлення особливостей становлення та структурно-функціональної організації яких і є метою даної роботи. Для досягнення зазначеної мети було поставлено ряд завдань, основними з яких виступають:

– встановлення особливостей формування системи українсько-польських міждержавних відносин у контексті трансформації геополітичної карти Європи;

- вивчення і відображення основних структурно-функціональних компонентів системи;
- визначення ключових факторів впливу на систему міждержавних відносин;
- оцінка системи з позицій сучасних політичних реалій.

Таким чином, **об'єктом** даного дослідження виступають міждержавні взаємовідносини в європейському регіоні в період з 1991 до 2004 р. Відповідно, **предметом** роботи є система міждержавних взаємин «Україна-Польща» у контексті трансформаційних процесів геополітичної карти Європи. Актуальність поставлених завдань пов'язана з можливістю визначення загальної закономірностей існування досліджуваної системи і побудови на їх основі можливих прогнозів подальшого розвитку. У методичному плані дослідження базовані на пошуку відповідності загальної структури, компонентів системи та їх взаємозв'язків класичним принципам побудови системних утворень та відповідним методикам системного аналізу.

Аналіз останніх публікацій. У історіографічному плані дана проблематика досить широко представлена в контексті окремих історичних, політологічних, економічних і соціально-культурних досліджень. Серед робіт в історичному і політологічному аспектах слід виділити дослідження В. Гевко, Н. Чорної, Г. Зеленько, С. Лотоцького і С. Трохимчука, Л. Зашкільняка, М. Крикуна, Ю. Присяжнюка, А. Киридон та ін [7; 8; 12]. Незначна кількість робіт, базованих на принципах системного аналізу міжнародних відносин, лише частково стосуються обраної теми і не розкривають загальну ситуаційну картину. Серед подібних робіт особливий інтерес представляють дослідження Богатурова О. Д., Косолапова М. О., Валлерстайна І. та інші [5; 6].

Результати досліджень. Комплекс політичних, економічних і соціальних подій кінця 1980-х – початку 1990-х років призвів до розвалу світової системи соціалізму, а за нею і Радянського Союзу як такого. Дані зміни поклали початок формуванню принципово нової системи міжнародних відносин у світі, а насамперед у Європі, регіон якої досяг максимального рівня політичної нестабільності. Дані події послужили фундаментом для визнання основних демократичних принципів пріоритетними і здійсненню нової внутрішньої і зовнішньої політики України та Польщі. Домінантним у зовнішній політиці України та Польщі став західний вектор – на противагу східному напрямку [13].

Тривала історична традиція українсько-польських взаємин стимулювала формування нової основи в період, який почався з подій демократичної революції 1989 р. в Польщі і з проголошення в 1991 р. державної незалежності України [1]. Офіційна Варшава, яка була однозначно переконаною в необхідності інтеграції в структури НАТО та ЄС, почала вибудовувати свою політику відповідно до вимог європейського та євроатлантичного співробітництва. Після здобуття незалежності України і проголошення нею прагнень інституалізації відносин зі структурами НАТО і ЄС відносини двох держав направляються в русло реалізації загальної зовнішньополітичної мети [18, с. 4].

Слід підкреслити, що політичне становлення України проходило в умовах її значної міжнародної ізоляції. Тому показово, що Польща після проголошення Україною незалежності відразу вибрала зважену позицію толерантності до свого східного сусіда, яку вона намагалася послідовно втілювати в життя, що було нелегко, враховуючи складність міжнародної обстановки і прагнення Росії та США контролювати цей процес [13]. На початку 90-х років у Польщі до влади прийшло нове покоління політиків, які прагнули єдності, неподільності та демократизації. Нова влада змогла вийти з політичної кризи і створити внутрішньо- і зовнішньополітичні програми для світового визнання республіки на міжнародній арені [12]. Саме в 1990-х рр. було визначено основні пріоритети зовнішньої політики самостійної Польщі, які головним чином були спрямовані на зближення з ЄС, НАТО і США. Ядро нової польської зовнішньої політики становили такі принципи:

- стратегічні цілі визначаються національними інтересами;
- геополітичні імперативи сфокусовані на регіональних проблемах Польщі;
- пріоритетне встановлення послідовності дій, що впливають на зовнішньополітичні взаємовідносини Польщі [13];
- трансформація національних політичних і законодавчих інститутів на засадах демократизму та верховенства права.

Також, одним з основних напрямків зовнішньої політики Республіки Польща було прагнення встановити тісні партнерські відносини зі Сполученими Штатами Америки. Польська дипломатія вважала політичний діалог і військову співпрацю з цією країною найбільш пріоритетним напрямком зовнішньої політики. Спираючись на стратегічний союз з Вашингтоном, Варшава сподівалася зміцнити свої позиції в Європі. Поляки активно підтримували будь-які американські ініціативи і відстоювали американські позиції, нерідко навіть на шкоду власним торгово-економічним інтересам [16]. Крім питань інтеграції в НАТО, Польща концентрувала увагу на подальшому розвитку відносин з Німеччиною, Францією і Великобританією, як своїми головними зовнішньополітичним та економічними партнерами [17].

У цей же час чи не найбільшою проблемою на шляху формування зовнішньополітичного курсу України став низький рівень згуртованості суспільства, усвідомлення ним потреб і перспектив власного розвитку, національної свідомості [14, с. 194]. Українське суспільство протягом багатьох століть не мало власної держави, а перебування українських земель в різні часи в складі різних держав зумовило соціально-культурну неоднорідність. Усі ці фактори в комплексі надали негативний вплив на українське суспільство, породили й розвинули почуття його неповноцінності, невіри в можливість побудови самодостатньої соборної держави. Це стало однією з головних причин тих кризових явищ, які ми спостерігаємо після здобуття Україною незалежності [14, с. 192-193].

Першими Україну, як незалежну державу, визнала Польща – її безпосередній західний сусід, разом з Канадою, де проживає мільйонна громада етнічних

українців. У 1990-х роках відбувається розширення і поглиблення багатосторонніх відносин між Україною та Польщею, які розглядали один одного, як свого стратегічного партнера. Головні завдання зовнішньої політики Польщі витікали з побудови нового міжнародного порядку, складовими якого були: у глобальному масштабі – система ООН, у континентальному – система безпеки, яка формувалася в Європі. Її основу становили НАТО, ЄС, Західно-європейський союз та Рада Європи, які взаємодіяли між собою. Україна підходила до цих питань дуже помірно, намагаючись балансувати між Сходом і Заходом, усвідомлюючи своє досить суперечливе геополітичне положення – виступаючи фактично буферною зоною між Росією і ЄС, Україна могла стати розмінною монетою у вирішенні питань економічного чи військового співробітництва [9; 11, с. 615]. Основні принципи і напрямки зовнішньої політики незалежної України викладені у Постанові Верховної Ради від 2 липня 1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України». Вони залишаються актуальними і зараз – головною вимогою у здійсненні зовнішньої політики є повне, всебічне і ефективне забезпечення національних інтересів України [14, с. 196].

Таким чином, формування системи міждержавних відносин Україна-Польща пройшло кілька стадій – від здобуття і загального визнання незалежності України та Польщі до встановлення стратегічного партнерства на офіційному рівні. Завдяки міцним культурно-історичним зв'язкам українського і польського народів, еволюційні зміни в даній системі відзначаються позитивною динамікою і виражені через розвиток економічного співробітництва, міграції населення і спільні зовнішньополітичні цілі.

Розглядаючи стан міждержавних відносин України та Польщі в період 1991-2004 рр. (до входження

останньої до ЄС), необхідно відзначити кілька важливих особливостей:

- Польща не була настільки інтегрована в соціально-політичну та економічну систему СРСР, як Україна;

- населення Польщі в абсолютній своїй більшості було орієнтоване на Європу, на демократичні принципи організації та управління державою [18, с. 8];

- економіка Польщі не була в такому серйозному розвалі, як в Україні, і до того ж мала досить потужний зовнішній ринок в особі країн СНД, надаючи останнім, як продукцію сільського господарства, так і різноманітну продукцію господарсько-побутового призначення [3];

- у Польщі до влади прийшли нові політики, практично не пов'язані з управлінськими кадрами часів СРСР і орієнтовані на «західну» модель економіки [2, с. 216].

- в Україні в цей період виникли процеси формування олігархічних кланів, вихідці з яких незабаром стали основними управлінцями та провідними політиками, які до теперішнього часу формують політичний клімат країни [10, с. 41-42].

Для аналізу матеріалу було побудовано схему, в якій головним об'єктом розглядається система міждержавних взаємовідносин «Україна-Польща» (Рис. 1). Природно, що обидва основних компоненти системи (Україна і Польща) одночасно перебували в стані залежності від ряду позасистемних елементів, вплив яких надавав їм статус керуючих. У числі таких елементів, безсумнівно, виступали США, ЄС, Росія та країни СНД, країни Балтії, Балкан, а також наддержавні військово-політичні організації типу НАТО [6, с. 311; 15, с. 73]. Вплив зазначених компонентів носив досить стабільний, але часто взаємопротилежний характер, лімітуючи обсяги і спрямованість українсько-польських політичних та економічних відносин.

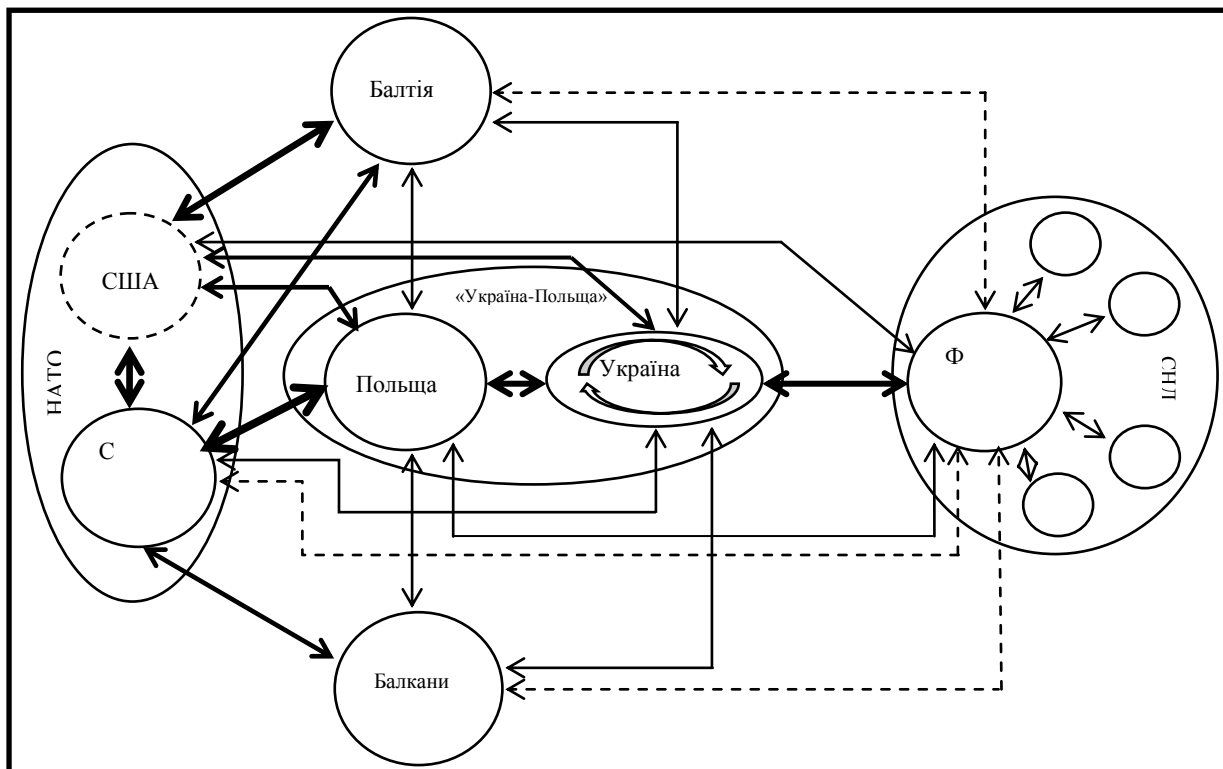

Рис. 1. Система міждержавних взаємовідносин «Україна-Польща»

Схематичне зображення системи міждержавних взаємовідносин «Україна-Польща» (Рис. 1) наочним чином демонструє якісний характер взаємозв'язків між різними елементами системи. Так, більш широкі стрілки вказують на потужний взаємозв'язок, який обумовлений як соціально-історичними (Україна-Польща, Україна-РФ), так і геополітичними та економічними факторами (Польща-ЄС, ЄС-США, США-країни Балтії). Закономірно, що менш широкі і пунктирні стрілки вказують на хиткість і нестабільність взаємовідносин між певними елементами системи. Яскраво вираженим прикладом такого зв'язку виступає характер відносин між РФ і ЄС, а також країнами Балтії і безсумнівно, що однією з причин даної ситуації є потужний вплив ЄС і США, як основних міжнародних об'єктів у регіоні [2, с. 247; 19].

Ефемерність СНД, як наднаціонального утворення та його економічна слабкість зумовили те, що визначальним фактором на геополітичній карті Європи став ЄС. Дана обставина, в деякій мірі сприяла утворенню зовнішньополітичного вакууму навколо України, оскільки офіційно проголошений курс на європейську інтеграцію і будь-які спроби його здійснення зіткнулися з гострими внутрішньополітичними проблемами, як економічного так і соціально-політичного характеру [4, с. 137]. Україна залишалася буферною зоною між ЄС і РФ, що фактично, було вигідно обом сторонам – РФ мала додатковий ринок збуту своїх, щодо низькоякісних і дешевих товарів, а також можливість маніпуляції за допомогою «газового вентиля» [10, с. 47]. А США та ЄС розглядали територію України, як майбутній плацдарм для розгортання геополітичного протистояння з Росією в регіоні Східної Європи, що фактично і сталося в 2004 р.

Висновки. Таким чином, складне геополітичне становище України та Польщі визначило комплекс проблем на шляху самостійного встановлення зовнішньополітичної доктрини. Перетворення світу з розпадом Радянського Союзу в постбіполярний визначило подальшу долю країн у контексті глобалізації та наддержавних утворень, таких як ЄС. Польща, історичний період становлення та існування якої нерозривно пов'язаний з Європою, визначила для себе західний шлях розвитку. Дане прагнення було реалізовано за рахунок приходу до влади ліберально-демократичних сил, повної орієнтації на європейські цінності і високого рівня соціальної свідомості. Комплекс конкретно-історичних умов стимулював

зменшення національної свідомості українського суспільства, тому отримавши незалежність України не відразу змогла чітко визначитися із зовнішньополітичною доктриною, вирішуючи конфліктні питання всередині країни. Порівняння політичних систем Польщі та України наприкінці ХХ ст. демонструє, що криза 90-х років в Україні більшою мірою обумовлена комплексом суб'єктивних факторів, таких як: керівні місця в державі займали колишні партійні діячі, тип мислення яких повністю відповідав радянській політичній системі; дуже низький рівень політичної свідомості суспільства; наростання олігархічного капіталу; наскрізна корумпованість всіх органів державної влади.

Система українсько-польських міждержавних взаємовідносин відіграла велике значення на геополітичній карті Європи в період з 1991 до 2004 рр., що підтверджується наявністю безлічі взаємозв'язків різного характеру з іншими системними утвореннями. Структура зазначеної системи представлена двома основними елементами: Україною та Польщею, а спектр відносин між ними визначений загальною тисячолітньою історією і об'єктивними реаліями сучасних міжнародних відносин. Важливим моментом є вплив на зазначені компоненти з боку безлічі позасистемних елементів, в основному представлених такими державними утвореннями, як РФ і США, і такими наддержавними утвореннями, як ЄС, СНД і НАТО. Різні зовнішньополітичні доктрини, прагнення досягти геополітичної та економічної переваги з боку даних елементів, не завжди сприятливо впливали на становлення українсько-польських відносин і значною мірою сприяли виділенню їх у буферну зону між Сходом і Заходом.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження стану взаємовідносин між Україною та Республікою Польща на початковому етапі їх становлення після розпаду Радянського Союзу є важливим як з точки зору об'єктивної оцінки перших кроків на цьому шляху української та польської дипломатій, досягнень і прорахунків у визначенні форм і напрямів співпраці, так і для планування наступних етапів зближення двох держав, вироблення відповідної стратегії, з використанням досвіду попереднього спілкування. Не менш актуальною виступає необхідність визначення основних закономірностей функціонування та еволюції системи міждержавних взаємовідносин «Україна-Польща» після розширення ЄС в 2004 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артьомов І. Євроінтеграційні аспекти сучасної української геополітики [Електронний ресурс] / І. Артьомов. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2009_1/PDF/Arjomov.pdf.
2. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г. М. Перепелиці, О. М. Субтельного. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2005. – 552 с.
3. Афанасьєв І. Ю. Зміни обсягу польсько-українського товарообігу у 1992-2000 рр.: основні причини [Електронний ресурс] / І. Ю. Афанасьєв. – 2003. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Ist/2003_21/08_afanasyev_iyu.pdf.
4. Бжезинський Зб. Велика шахівниця / Зб. Бжезинський. – Львів–Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2000. – 236 с.
5. Богатуров А. Д. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений / А. Д. Богатуров, Н. А. Косолапов, М. А. Хрусталев. – М. : НОФМО, 2002. – 390 с.
6. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн. – СПб., 2001. – 416 с.
7. Васильєв Д. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ століття / Д. Васильєв // Нова політика. – 1998. – № 4. – С. 7–11.
8. Гевко В. Р. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. Р. Гевко ; Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с.
9. Договір між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (18.05.1992 р.) // Україна на міжнародній арені : зб. док. і матеріалів. 1991-1995 рр. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – С. 12–16.

10. Еволюція зовнішньої політики України (1991-2006 рр.) / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2006. – № 4. – С. 32–51.
11. Зленко А. Формування та реалізація концептуальних засад зовнішньої політики України / А. Зленко // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 8. – Київ, 2007. – С. 608–623.
12. Киридон А. Українсько-польські відносини: «нова ера» співпраці [Електронний ресурс] / А. Киридон. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ues/2011_5_2/Articles/13_Kurydon.pdf.
13. Колеснік В. П. Україна – Польща: від «рівновіддаленості» до «стратегічного партнерства» (перша половина 90-х років XX століття) [Електронний ресурс] / В. П. Колеснік. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnuu/misnarod_vidnos/2009_3/R1/Kolesnik.pdf.
14. Макар Ю. І. Зовнішня політика України: наміри і реалії / Юрій Макар // Україна – Європа – Світ : міжнародний збірник наукових праць / гол. ред. Л. М. Алексівець. – Тернопіль, 2008. – Вип. 1. – С. 189–198.
15. Мельникова І. М. Україна у взаємовідносинах з прикордонними державами Центрально-Східної Європи : створення міжнародно-правових підвалин добросусідства і співробітництва (90-ті роки) / І. М. Мельникова // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998. – С. 59–87.
16. Седякин Ю. Внешняя политика современной Польши / Ю. Седякин // Обозреватель. – № 6. – 2010. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rau.su/observer/N6_2010/058_069.pdf.
17. Чорна Н. Польсько-українські відносини в контексті інтеграції Польщі до НАТО та ЄС [Електронний ресурс] / Н. Чорна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ues/2008_2009/Articles/2/Chorna.pdf.
18. Чорна Н. М. Інтеграція Польщі до НАТО та ЄС: особливості, основні етапи і наслідки (кін. 80-х рр. XX ст. – 2005 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Н. М. Чорна ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2008. – 20 с.
19. Pisarski, M. Relations between Poland and the United States / M. Pisarski // Yearbook of Polish Foreign Policy [Electronic resource]. – 2007. – Mode of access : http://www.creeca.wisc.edu/images/events/posters/Fall2011/Pisarski_USPoland.pdf.

Рецензенти: Левченко Л. О., к.політ.н., доцент;
Простова О. І. к.політ.н.

© Наконечний В. І., 2013

Дата надходження статті до редколегії 29.04.2013 р.

НАКОНЕЧНИЙ Володимир Ігоревич – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Коло наукових інтересів: українсько-польське міждержавне співробітництво, системи міждержавних взаємовідносин на пострадянському просторі, зовнішня політика України у постбіполярний період.